

УДК 372.882

Марфинець Надія Василівна

кандидат педагогічних наук

вчитель української мови та літератури

Росошанська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів

Свалявської районної ради Закарпатської області, м.Свалява, Україна

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У статті з'ясовується питання духовного розвитку учнів у контексті реалізації змісту літературно-краєзнавства. Проведено теоретичний аналіз енциклопедичної та навчальної літератури для уточнення сутності понять “духовність”, “духовний розвиток”. Виділено тематичні блоки та наведена аргументація щодо впливу творів літератури рідного краю на духовний розвиток школярів. Доведено, що літературне краєзнавство допомагає учням усвідомити свою етно-національну приналежність, громадянську позицію.

Ключові слова: духовність, духовний розвиток, література рідного краю, художні твори, тематичні блоки.

Вступ. В умовах глобалізації проблема духовного розвитку особистості не втрачає актуальності, а навпаки – є дійсно стратегічним завданням. Адже сьогодні суспільство переживає кризові явища в політичному, економічному і соціокультурному житті, спричинені втратою загальнолюдських християнських цінностей. Кризовий соціум зумовлює існування суперечливої системи життєвих цінностей. Освітня національна система поки що чітко не визначила моральні норми життя людей, які б могли слугувати ідеалом для підростаючих поколінь. Проблема духовного розвитку школярів є особливо важливою з огляду на те, що національно свідому, духовно багату творчу особистість не можна виховати без знань культури рідного краю. Саме регіональний культурний простір є тим середовищем, у якому за-своюються й усвідомлюються увіковічені народні звичаї, традиції, що відбивають духовний характер національної самобутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі духовності приділяли велику увагу відомі античні філософи (Платон, Аристотель, Демокрит, Сократ), німецька класична філософія (Г.Гердер, І.Кант, Г.Гегель, Б.Паскаль, Л.Феєрбах, Ф.Шеллінг), філософи-екзистенціалісти (Е.Гуссерль, С.Кіркегор, М.Хайдеггер, К.Ясперс), філософи-космісти (М.Бердяєв, В.Вернадський, В.Соловйов), українські філософи (Г.Сковорода, П.Юркевич); класики світової педагогічної думки – Г.Вашенко, А.Дістервег, О.Духнович, Я.Коменський, А.Макаренко, С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін.

Психологічні аспекти духовності висвітлено у роботах І.Беха, О.Зелінченка, В.Зінченка, О.Киричука, С.Рубінштейна, П.Симонова, Е.Фромма та ін. Сучасна педагогічна наука має значну кількість праць, у яких аналізуються різні аспекти проблеми духовності – В.Андрущенко, О.Виговська, М.Євтух, І.Зязюн, В.Кремень, М.Левківський, О.Олексик, О.Сухомлинська, А.Фасоля, Г.Шевченко та ін.

Духовний розвиток учнівської молоді в культурно-освітньому просторі різних регіонів України висвітлено у працях Т.Анікіної, О.Омельченка, С.Шевченка, Ю.Щербак, формування духовних потреб підлітків на літературно-краєзнавчому матеріалі – у дослідженні В. Шульженко. Проте незважаючи на велику кількість досліджень, невирішеним залишається питання духовного розвитку школярів у контексті реалізації змісту літературного краєзнавства.

Визначення мети та завдань дослідження. Отже, мета статті полягає в уточненні сутності понять “духовність”, “духовний розвиток” та виокремленні базових блоків у змісті літературного крає-

© Марфинець Н.В.

знавства (на прикладі Закарпаття) в аспекті духовного розвитку школярів.

Виклад основного матеріалу. Проблема духовності досліджувалася багатьма науками в усі часи: філософією, релігієзнавством, педагогікою, психологією, мистецтвознавством, соціологією, етикою. Проте щодо визначення сутності цього поняття у вчених немає одностайної думки.

Аналіз поняття “духовність” свідчить про те, що найсуттєвішими його ознаками є багатий внутрішній світ людини, орієнтація на духовні орієнтири поведінки та діяльності, спрямованість особистості на втілення духовних інтересів, цінностей, потреб.

Філософський словник подає таке визначення даного поняття: “Духовність (духовний світ особистості) – це система свідомо-психологічних рис, особливостей, яка в своїй цілісності виражає міру усвідомлення людиною сутності буття, свого місця й призначення в світі та проявляється в характері її ставлення до світу та до себе. Вихідним моментом формування змісту та структури духовного світу особистості є знання” [1].

В Європейській енциклопедії наведено таке визначення: “Духовність – властивість душі, стан у перевагах духовних, моральних, інтелектуальних інтересів над матеріальними. Це буття у вищому Святому Дусі, на протигагу плотським потребам; витонченість душі; ступінь набуття людиною Божої благодаті” [2, с.201].

У психологічному словнику зазначено: “...духовність – це пошук, прак-тична діяльність, досвід, завдяки яким суб'єкт здійснює в самому собі зміни, необхідні для досягнення істини, самовизначення” [3]. За визначенням соціально-психологічного словника, “...духовність – це поняття, прийняте для відображення вищих сторін внутрішнього світу людини, які проявляються в людяності, сердечності, доброті, щирості, теплоті, відкритості для інших людей” [4, с.188].

Особливе місце проблема духовності посідає в педагогії. Так, у Педагогічному словнику С. Гончаренка духовність трактується як “індивідуальна вираженість в системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти для інших”. За словами вченого, “під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу”. Разом із цим у словнику розглядається й поняття духовних цінностей, під якими маються на увазі “витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури” [5, с.106]. В іншому педагогічному словнику духовність тлумачиться як “... специфічна людська риса, яка виявляється в багат-

стві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності» [6, с.166]. Дещо ширша інтерпретація поняття духовності в „Педагогическом энциклопедическом словаре”, де стверджується, що духовність – це поняття, що узагальнено відображає цінності і відповідний їм досвід, протилежний емпіричному існуванню людини або, принаймні, що відрізняється від нього. ...Духовність виявляється у зверненні людини до вищих цінностей, до ідеалу, в усвідомленому устремленні людини до досконалості, таким чином одухотворення полягає в освоєнні вищих цінностей, в наближенні до ідеалу” [7, с.81].

Отже, аналіз філософського, психологічного, педагогічного контекстів поняття “духовності” дають змогу розуміти під цим поняттям інтегративну якість особистості, яка визначає смисложиттєві цінності і забезпечує духовний розвиток особистості. Під духовним розвитком розуміємо процес індивідуально-особистісного залучення до духовної культури суспільства, набуття ціннісних людських душевних якостей, оволодіння загальнолюдськими (національними, етнічними) цінностями і досвідом людства в процесі духовно-практичної діяльності та самостійного творчого розвитку особистості. Щодо системи цінностей, то найбільш прийнятним для нашого дослідження є кодекс цінностей, виховання і розвитку О.Вишневецького, який стосується п’яти напрямів сучасного українського виховання. Цінності вибудовані у певній ієрархії, над якою поставлена ідея Бога, від якого залежить і духовність людини, і відповідні духовні цінності: моральність (абсолютні вічні цінності), патріотизм (національні цінності), демократизм (громадянські цінності), родинність (сімейні цінності), характерність (цінності особистого життя), природосвідомість (валео-екологічні цінності) [8].

Великі можливості для формування духовності особистості школяра відкриває культура рідномовного оточення, адже духовне зростання особистості неможливе без усвідомлення своєї національно-етнічної особливості. Історична пам’ять, традиції та обряди, діалект, етнічна самосвідомість, головні ментальні засади – це ті реліквії, які сприяють становленню духовної культури особистості.

Педагогічні вартості творів літератури рідного краю відбиті у чинних шкільних програмах з літературного краєзнавства для загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття [9; 10]. У них досить чітко визначено мету і завдання літературного краєзнавства в аспекті розвитку духовності школярів: “сприяти засвоєнню морально-етичних цінностей, традицій, звичаїв рідного краю, формувати національну свідомість, активну громадянську позицію” [10, с.4] і, що особливо важливе для нашого дослідження, – “викликати в учнів щире прагнення захищати світлі набутки матеріального й духовного життя нації, обєрігати й примножувати їх” [9, с.6].

Значний вплив на духовний розвиток школяра має природа рідного краю. Вона збуджує допитливість, викликає почуття прекрасного, є тим джерелом, яке містить у собі величезний потенціал для духовного розвитку особистості. Невід’ємною частиною змісту сучасного шкільного літературного краєзнавства є твори відомих митців слова, у яких змальована краса і велич рідної землі: В. Гренджа-Донський – “Верховино-мати”, “Люби свій рідний край”, “Моя пісня”; Ю. Боршош-Кум’ятський – “Гір зелених я дитина”, “Гей, не є на світі краще”, “Люблю тебе, рідний краю”, “У Карпатах світає”, “Тори мої Карпатські”; Марійка Підгірянка – “Зелена Верховина”, “А як була полонина”, “Моя земелько, ти ріднесенька”; Маруся

Тисянська – “Тори рідні”, “Нема в мене...”, “Вечір у горах”; Степан Жупанин – “Стежинка-верховинка”, “Мелодії природи”, “Осінь пожежа”; Христина Керита – “Краю мій, зелений, величавий”, “Стоять дуби такі сакраментальні” та ін. [9; 10]. Ці тексти представлені у змістовому блоці “Краса рідної землі”.

Такі твори сприяють розвитку духовної сфери особистості, моральних переконань, розуміння прекрасного; допомагають досягнути школярам красу і велич рідної землі, формують цілісне уявлення про природу малої батьківщини; розвивають естетичні смаки, спостереження за прекрасним у природі, мистецтві й відображення його засобами мови; виховують любов, гордість за “малу батьківщину”, вміння цінувати і примножувати красу рідної природи, насолоджуватися мальовничими краєвидами. Тобто, в результаті прилучення до творів літератури рідного краю, у яких центральним образом постає рідна земля, учні не тільки осмислюють та пізнають таємниці природи, але і природа рідного краю спрямована на розвиток національних, громадянських, моральних цінностей.

Духовні запити школярів на уроках літературного краєзнавства можуть задовольнятися також через твори різних фольклорних жанрів: казки, прислів’я, приказки, загадки, примовки, пісні, легенди, перекази тощо. Безперечно, усна народна творчість спрямована не тільки на розширення пізнавальних інтересів учнів, але і на збагачення уявленнями про світ, історію, звичаї, традиції народу рідного краю, формування ціннісної свідомості. У доступній формі фольклорні твори передають школярам життєві ідеали, оцінки вчинків людей, поняття про красу та потворність, справедливість і чесність, гідність та зневагу.

Художні твори, які представлені в розділі “Світ фантазії, мудрості”, визначаючи етно-національний простір культури загалом, закладають у свідомість молоді людини, культурологічно-ціннісні орієнтири, сприяють комплексному засвоєнню системи знань про народ рідного краю, його характер, світогляд, спосіб життя. Зокрема, при вивченні казок Закарпаття, учні дізнаються про найвідоміших казкарів краю (Андрій Калин, Михайло Галиця, Василь Королович), знайомляться з їхньою творчою спадщиною, засвоюють народну мудрість, моральні засади, чесноти і цінності людини: працьовитість (“Казка про майстра Іванка”), любов до природи, оригінальне світосприйняття навколишньої дійсності нашими предками (“Володар Дикого лісу”, “Князь-Огонь”), сміливість, винахідливість, мужність, мудрість (“Три золоті слова”, “Іванко – цар звірів”) тощо. Важливу роль у вихованні духовності особистості відіграють історичні пісні, закарпатські коломийки, шедрівки, весільні пісні у записах Л. Дем’яна, колядки у записах І.Панькевича, Ф.Потушняка та ін [10].

Отже, усна народна творчість рідного краю як важливий складник духовної культури забезпечує розумінням добра і зла, облагороджує прагнення і почуття, формує ціннісну свідомість, морально стійку, патріотично налаштовану особистість. Засобами фольклору рідного краю забезпечується вироблення в особистості духовної суті, ідеалів та ціннісних орієнтацій, що є основою виховання учнів основної школи.

Чималий виховний потенціал містить змістовий блок “Історичне минуле рідного краю”, який передбачає формування логіки історичного пізнання та розуміння історичного процесу на конкретних прикладах історії рідного краю, ознайомлення учнів у концентрованій формі з основними історико-культурни-

ми відомостями рідного краю [10, с.17]. На основі історико-культурних знань учні мають можливість оцінювати минуле рідного краю і прогнозувати майбутнє. Окрім того, історична пам'ять як невід'ємний складник духовного життя народу рідного краю допоможе учням усвідомити свою етно-національну належність, відчутти органічний зв'язок з духовною культурою свого народу.

Вивчаючи легенди і перекази про замки, походження назв сіл, міст, гір, водоймищ Закарпаття, поглиблюємо інтерес до історії рідного краю. Ознайомлення із відомими постатями краю, носіями високого духовного потенціалу, – Лаборець, Корятович, Довбуш, Іван Сила – сприяє процесу активізації в учнів бажання духовного зростання. На цьому етапі учні не тільки одержують певну систему знань, але й зазнають позитивного виховного впливу, що безумовно забезпечує становлення їхньої свідомості, громадянськості, патріотизму. Інтелектуальність у поєднанні з моральністю складає сприятливі умови для духовного зростання особистості.

Значний потенціал для духовного розвитку сучасних школярів мають художні твори літератури рідного краю, представлені у тематичному блоці “Я і світ” [10]. Основою даного морально-ціннісного напрямку є духовні цінності і християнська мораль, які відіграють значну роль у збереженні духовного світу людини та його національно-етнічної ідентичності. У зміст таких цінностей вкладаємо інтегративне особистісне утворення, що включає сукупність знань, уявлень, орієнтирів про моральні норми і цінності і формування на їх основі відповідної моделі поведінки. Морально-духовні цінності визначають змістову спрямованість особистості до навколишнього світу, інших людей, самої себе, обумовлюють світоглядні орієнтири, сприяють визначенню основних домінант життєвої позиції [11, с.167]. До змістового блоку включено тексти, які у яскравій формі відображають духовні, моральні, релігійні цінності народу рідного краю, втілені у таких рисах характеру, як любов до землі, глибока віра в Бога, прагнення до найвищих гуманістичних ідеалів (правди, справедливості, добра), органічна єдність із природою, почуття власної гідності, терпимість, поважне ставлення до старших,

милосердя, працьовитість, гостинність, щедрість тощо.

Так, вивчаючи твори О. Духновича “Я русин був...”, “Лебедина пісня”, виховуємо у школярів почуття патріотизму, глибокої прив'язаності до землі свого народу. Висвітлюючи біографію письменника, пояснюємо дітям, що життя поета – це яскравий приклад істинного служіння людині рідній землі. Аналізуючи зміст афоризмів О. Духновича, визначаємо духовні орієнтири особистості: пошук мети й смислу життя, готовність до служіння високій меті, почуття патріотизму, справедливості, милосердя.

Опрацьовуючи оповідання Л. Дем'яна “Музикант”, В.Гренджі-Донського “Зів'ялий цвіт”, відкриваємо перед вихованцями прості істини: кожна людина на землі має Божий дар і несе особисту відповідальність за свій талант; необхідно робити те, до чого народжений; треба завжди бути самим собою, не оминати перешкоди, йти своїм життєвим шляхом, не втративши почуття власної гідності. Глибоке усвідомлення морально-етичних цінностей відбувається при роботі над творами інших відомих письменників Срібної Землі: І.Чендея – “Льодові квіти”; Ю.Станивця – “Нова шапка” [10].

Висновки. Таким чином, змістовий аспект представлених чотирьох блоків літературного краєзнавства, орієнтовано на світоглядну систему, яка збагатить школярів духовним досвідом, сприятиме духовному становленню, розвитку морально-етичних якостей, творчого мислення, підвищенню загального рівня культури, вихованості й виробленню здорового, повноцінного погляду на життя. Через художні твори літератури рідного краю учні мають можливість споріднюватися з духовною культурою свого народу. Виокремлені в ході дослідження змістові блоки літературного краєзнавства, сприятливі для процесу духовного розвитку особистості, було покладено в основу розробки авторської програми з літератури рідного краю для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів Закарпаття [12].

Подальші перспективи у даному напрямку можуть бути пов'язані з пошуком нових ефективних методів активізації процесу духовного розвитку особистості на основі літературно-краєзнавчого матеріалу.

Список використаної літератури

1. Філософський словник / за ред. В.І.Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
2. Духовність / [гл. ред. В.С.Дудик]. – К.: Европейская энциклопедия, 2008. – Кн. 1. – 688 с. – (Серия “Европейская энциклопедия”).
3. Мещеряков Б.Г. Большой психологический словарь / Б.Г.Мещеряков, В.П.Зинченко. – М.: Прайм – Евроник, 2003. – 672 с.
4. Крысько В.Г. Словарь-справочник по социальной психологии / В.Г.Крысько. – СПб. и др.: Питер: 2003. – 416 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко; [гол. ред. С Головка]. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
7. Педагогический энциклопедический словарь / Под ред. Б. М. Бим-Бада. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – С.81
8. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. / О.Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
9. Децик Г.Д. Програма з літератури рідного краю для загальноосвітніх шкіл Закарпаття / Г.Д.Децик, Н.Й.Ребрик. – Ужгород: Гражда, 2007.
10. Марфинець Н.В. Вивчення літературного краєзнавства в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів Закарпаття / Методичні рекомендації щодо реалізації змісту літературного краєзнавства в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів Закарпаття. – Ужгород, 2014. – 27 с.
11. Марфинець Н.В. Розвиток змісту літературного краєзнавства у школах Закарпаття (кінець XIX – початок XXI століття): дис... кандидата пед. наук: спец. 13.00.01 “загальна педагогіка та історія педагогіки” / Надія Василівна Марфинець. – К., 2014. – 280 с.
12. Марфинець Н. В. Обґрунтування змісту літературного краєзнавства для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів Закарпаття / Н.В.Марфинець // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2014. – Вип. 30. – С.92-95

Марфинець Надежда

кандидат педагогических наук,

учитель украинского языка и литературы

Россошанская школа I-II степенем Свалявского районного совета Закарпатской области, г.Свалява, Украина

ДУХОВНОЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО КРАЕВЕДЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

В статье рассматривается вопрос духовного развития учащихся в контексте реализации содержания литературного краеведения. Проведен теоретический анализ энциклопедической и учебной литературы для уточнения сущности понятий "духовность", "духовное развитие". Выделены тематические блоки и приведена аргументация относительно влияния произведений литературы родного края на духовное развитие школьников. Доказано, что литературное краеведение помогает учащимся осознать свою этнонациональную принадлежность, гражданскую позицию.

Ключевые слова: духовность, духовное развитие, литература родного края, художественные произведения, тематические блоки.

Marfynets Nadiya

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D.

Teacher of the Ukrainian Language and Literature

Rososhanska Secondary School of I-II Stages of Svaliava District Council of Transcarpathian Region, Svaliava, Ukraine

SPIRITUAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF THE CONTENT OF LITERARY REGIONAL ETHNOGRAPHY IN MODERN SCHOOL

Based on theoretical analysis and encyclopedic textbooks the article specifies the essence of the concepts of "spirituality", "spiritual development." It is proved that under the concept of spirituality it is necessary to understand the integrative quality of the individual that determines the value of life purport and provides spiritual development of the individual. In spiritual development we mean the process of individual and personal involvement in the spiritual culture of society, gaining valuable human spiritual qualities, acquirement of human values and human experience during the spiritual practice and individual personal development. The paper presents the means of spiritual development - nature, history, folklore of his native land. It is proved that a significant impact on students' spiritual development has the nature of his native land. There are presented famous sample works of artists, in which are portrayed the beauty and majesty of the motherland. The article presents four thematic blocks focused on a system which will enrich the spiritual experience of students, promote spiritual development, the development of ethical skills, creative thinking, increasing of the general level of culture.

Key words: spirituality, spiritual development, the literature of native land, art, thematic blocks.